

DESPRE LIMITĂ

GABRIEL LIICEANU — Născut la 23 mai 1942, la Râmnicu-Vâlcea. Studii universitare la București, Facultatea de Filozofie (1960–1965) și Facultatea de Limbi Clasice (1968–1973). Doctorat în filozofie la Universitatea din București (1976). Cercetător la Institutul de Filozofie (1965–1975) și Institutul de Istorie a Artei (1975–1989). Bursier al Fundației Humboldt (1982–1984). Director al Editurii Humanitas din 1990. Profesor la Facultatea de Filozofie a Universității București din 1992. Chevalier de l'Ordre des Arts et des Lettres (Paris, Franța, 1992). Commendatore dell'Ordine della Stella della Solidarietà italiana (Roma, Italia, 2005).

SCRIERI — *Tragicul. O fenomenologie a limitei și depășirii* (Univers, 1975; Humanitas, 1994, 2005); *Încercare în politropia omului și a culturii* (Cartea Românească, 1981); ediția a II-a, cu titlul *Om și simbol. Interpretări ale simbolului în teoria artei și filozofia culturii* (Humanitas, 2005); *Jurnalul de la Păltiniș. Un model paideic în cultura umanistă* (Cartea Românească, 1983; Humanitas, 1991, 1996, 2004, 2005); *Le Journal de Paltinis* (La Découverte, Paris, 1998); *Paltinis Diary* (CEU Press, Budapesta și New York, 2000); *Dziennik z Păltinișu. Pajdeja jako model w kulturze humanistycznej* (Pograznicze, Sejny, 2001); *Epistolar* (coautor și editor: Cartea Românească, 1987; Humanitas, 1996); *Apel către lichele* (Humanitas, 1992, 1996); *Cearta cu filozofia* (Humanitas, 1992, 2005); *Despre limită* (Humanitas, 1994); *De la limite. Petit traité à l'usage des orgueilleux* (Éd. Michalon, Paris, 1997); *Itinerariile unei vieți: E.M. Cioran urmat de Apocalipsa după Cioran. Trei zile de convorbiri — 1990* (Humanitas, 1995); *Itinéraires d'une vie: E.M. Cioran suivi de Les continents de l'insomnie* (Éd. Michalon, Paris, 1995); *Apocalypsen enligt Cioran* (Dualis Förlags, Ludvika, Suedia, 1997); *Declarație de iubire* (Humanitas, 2001); *Ușa interzisă* (Humanitas, 2002); *Despre minciună* (Humanitas, 2006); *Despre ură* (Humanitas, 2007); *Despre seducție* (Humanitas, 2007); *Povești de dragoste la prima vedere* (coautor, Humanitas, 2008); *Scrisori către fiul meu* (Humanitas, 2008); *Despre Noica. Noica inedit* (coautor, Humanitas, 2009).

TRADUCERI mai importante — Platon, *Hippias Maior*, *Euthydemos*, *Phaidros*; Martin Heidegger (în colaborare), *Originea operei de artă*, *Repere pe drumul gândirii*, *Introducere în metafizică*, *Ființă și timp*.

ÎNGRIJIRE DE EDIȚIE — Constantin Noica, *Jurnal de idei* (în colaborare, Humanitas, București, 1990); Alexandru Dragomir, *Crase banalități metafizice* (în colaborare, Humanitas, 2004); *Cinci plecări din prezent. Exerciții fenomenologice* (Humanitas, 2005).

FILME — *Exercițiul de admirație* (în colaborare cu Constantin Chelba, 1991); Eugène Ionesco. *Ultimul interviu*, 1992; *Apocalipsa după Cioran* (în colaborare cu Sorin Ilieșiu, 1995).

CĂRȚI ÎN FORMAT AUDIO — *Ușa interzisă* (Humanitas Multimedia, 2003); *Noica* (Humanitas Multimedia, 2003); *Apel către lichele* (Humanitas Multimedia, 2006); *Declarație de iubire* (Humanitas Multimedia, 2006); *Sebastian, mon frère. Scrisoare către un frate mai mare* (Humanitas Multimedia, 2006); *Strategii ale seducției. De la Romeo și Julieta la sărutul cioranian* (Humanitas Multimedia, 2006); *Despre minciună* (Humanitas Multimedia, 2006).

GABRIEL LIICEANU

Despre limită

HUMANITAS

BUCUREȘTI

Coperta: Gabi Dumitru
Tehnoredactor: Doina Elena Podaru
Corector: Ioana Cucu

Tipărit la C.N.I. „Coresi“ S.A.

© HUMANITAS, 1994, 2009

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
LIICEANU, GABRIEL

Despre limită / Gabriel Liiceanu. – București:

Humanitas, 2009

ISBN 978-973-50-2569-4

821.135.1-96

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi Carte prin poștă: tel./fax 021/311 23 30

C.P.C.E. – CP 14, București

e-mail: cpp@humanitas.ro

www.libhumanitas.ro

CUVÂNT ÎNAINTE

Această carte s-ar fi putut intitula la fel de bine *Despre libertate*. Mi s-a părut însă că este mai potrivit ca elementul care face ca libertatea să fie libertate *umană* – limita deci –, și nu libertatea pur și simplu, să dea titlul acestor pagini. Am numit libertatea care, ca să funcționeze, are nevoie de limite „libertate gravitațională”. Cartea s-ar fi putut atunci intitula *Despre libertatea umană ca libertate gravitațională*.

Determinațiile cu care orice ființă umană pornește la drum și care fac parte din zestrea ei, ca „limite” pe care nu ea le-a ales, dar dinlăuntru cărora se înalță și se exersează propria noastră puțință de alegere, au fost numite „fondul intim-străin”. Noi existăm ca ființe libere în măsura în care rămânem să „atârnăm”, să depindem de tot ceea ce vine de dinaintea alegerii noastre și care în felul acesta, fără să ne aparțină propriu-zis, ne constituie în chipul cel mai intim. Așa sunt epoca în care ne-am născut, zestrea noastră trupească și spirituală, rasa, tribul și toate celelalte determinații sau limitații – douăsprezece la număr – pe care le-am analizat în capitolul *Elementele fondului intim-străin*.

Libertatea, care face și ea parte din elementele fondului intim-străin, fiind deci și ea o determinare fatală a ființei noastre, este, spre deosebire de toate celelalte limite care ne constituie de la bun început, o limită emancipată, „insurecțională”, o limită capabilă la rândul ei să creeze limitații. Limba română are privilegiul de a exprima, prin aceeași familie de cuvinte, *activitatea* libertății și *rezultatul* acestei activități: „hotărârea”, ca esență a libertății (aleg, decid, hotărâsc), se soldează de fiecare dată cu „hotare”, cu tăieturi în stofa posibilului, care prin succesiunea alegerilor noastre ne alcătuiesc viața și dau existenței noastre un chip. Acest gest lingvistic unic și paradoxal, care surprinde comportamentul libertății ca traiectorie a unui destin, este descris în capitolul *Despre hotar și hotărâre*. O carte dedicată libertății ar fi putut de aceea să preia titlul acestui capitol.

Dar pentru că omul nu se odihnește niciodată într-un hotar și pentru că definiția lui se află întotdeauna înaintea lui, în pasul proiectat și care urmează să fie făcut sub forma unei noi hotărâri și a unei alte instituirii de hotar, libertatea, ca plasticitate a hotarului și ca multiplicare indefinită a lui, devine „preluare în proiect”. După cum mă preiau pe mine însumi în proiect, pe altul, pe mulți sau lucrurile care mă înconjoară, secțiunea *Libertatea ca preluare în proiect* se desfășoară pe patru capitole: *A hotărî în privința sa*, *A hotărî în privința a ceva*, *A hotărî în privința cuiva*, *A hotărî în privința multora*. Pentru că toată aria de exersare a libertății este cuprinsă

aici, cartea s-ar fi putut numi *Despre libertate ca preluare în proiect*.

În sfârșit, când libertatea se întoarce asupra ei și își pune problema propriei surse și a propriei conferiri (de unde vine libertatea noastră?), ea alunecă peste toate limitele și peste toate determinațiile care o făceau cu putință și pierde terenul ferm al exersării ei. Luându-se pe ea însăși în proiect, libertatea evoluează către o zonă în care reperatele se pierd și la care vorbirea directă nu are acces. Această zonă este singura care poate să dezlege secretul libertății noastre. În această zonă suntem chemați să răspundem în fața sursei libertății despre felul utilizării ei (capitolul *Preluarea în proiect a libertății. Răspunderea și vina*). Această zonă, care dă sens existenței umane, este zona cea mai importantă. Dar pentru noi ea rămâne o zonă a lucrurilor vagi.

Această carte este până la urmă o carte despre lucrurile vagi. Lucrurile vagi sunt lucrurile cele mai importante. Dar pentru că la aceste lucruri nu am putut ajunge decât pornind de la hotarele lumii și ale libertății noastre, am intitulat totuși această carte *Despre limită*.

Cu excepția *Anexelor*, care reprezintă formele pe rând abandonate ale discursului despre limită (istorică, hermeneutică și exegetică), paginile acestea alcătuiesc o carte fără bibliografie (nici un nume propriu și nici un citat nu există în ele), o carte inventată din gândurile, pasiunile și lecturile uitate ale autorului; și uneori chiar din mizeria vieților

noastre și a istoriei petrecute în această parte a lumii.

Acest discurs despre limită năzuiește de asemenea să fie o *construcție* și, în acest sens, el este o carte de filozofie aproape în înțelesul tradițional al cuvântului. De aceea capitolele despre *frică, nehotărâre, destin, lene, ratare, prostie, putere* sau *iubire* nu sunt pagini grupate arbitrar în spațiul unor eseuri dispartate, ci momentele născute oarecum necesar în urma unei intenții de rigoare. Ele se înscriu deci în logica unei idei care le dictează ritmul și conținutul.

Mi-am pus întrebarea, terminând-o în această formă, dacă este vorba de „o carte grea”. Nu cred. Mai degrabă este o carte ambițioasă, care îndrăznește să vorbească „de sus” despre noi, oamenii. Dar îmi fac iluzia că ar putea-o citi oricine. Aș fi vrut să fie o carte *adevărată*, pe care fiecare cititor să o părăsească cu senzația că a aflat mai mult, de aici, pe marginea acelor lucruri despre care credea că știe tot. Cel puțin, scriind-o, așa s-a întâmplat cu autorul ei.

Două dintre capitolele acestui volum, *Elementele fondului intim-străin* și *Răspunderea și vina* – mergând până la precizarea structurii și la detaliile de tratare –, s-au născut în urma discuțiilor cu Alexandru Dragomir și cu Andrei Pleșu. Le mulțumesc acum încă o dată.

10 august 1994
Păltiniș

Despre
libertatea gravitațională

Libertatea gravitațională

Așa cum zborul nu e cu puțință în afara gravitației, libertatea nu are sens decât în condițiile existenței limitei. Libertatea *reală* este *libertate gravitațională* și ea trebuie distinsă de libertatea idealizată și „pură”. Într-un spațiu al libertății non-gravitaționale se poate întâmpla orice. Dar tocmai pentru că se poate întâmpla *orice*, într-un asemenea spațiu nu se întâmplă *nimic*. Nimicul este spațiul libertății non-gravitaționale, este „spațiul” în care totul e cu puțință și în care nu se întâmplă de fapt nimic. Spațiul libertății non-gravitaționale este spațiul pre-ființei.*

Prima limită care face cu puțință existența libertății este însuși *faptul de a fi*. Odată cu faptul că ceva este, în loc să nu fie, apare limita ca o condiție de manifestare a libertății gravitaționale, a libertății care trebuie, ca să se poată manifesta, să depindă, să atârne de *ceva*. Ființa creează cadrul de referință al libertății, ea este însăși condiția ei gravitațională. Ceva ajunge să fie înseamnă: ceva a ieșit din indeterminarea absolută a nimicului, din

* Dumnezeu, ca exponent al pre-ființei și ca agent al Facerii, este conceptul libertății non-gravitaționale. Limita este *instrumentul* libertății pure care începe *să facă*.

nelimitarea lui, și a primit limita ființei. Drumul care deschide către libertatea gravitațională începe astfel cu însuși faptul de a fi.

Așa se face că – agent al libertății gravitaționale – prima limită pe care trebuie să o suport este tocmai faptul de a fi. Dar faptul de a fi, la rândul său, este, în el însuși, o pură indeterminare. A fi *ce*? Acest „ce” este limita suplimentară care, ea abia, scoate ființa din indeterminarea ce ar face-o să se confunde cu nimicul. Faptului de a fi pur și simplu trebuie să i se adauge acela de *a fi conștient de faptul de a fi* pentru ca libertatea gravitațională să poată lua naștere. *Ființa și conștiința ființei* sunt condiții de existență ale libertății gravitaționale: „a fi” și în speță „a fi conștient de faptul că ești” sunt limite prin care se operează transferul de la libertatea „pură” la libertatea gravitațională.

Însă la rândul lui faptul de a fi conștient pretinde o nouă limită. Căci altminteri, faptul de a fi conștient de faptul că ești este și el, chiar dacă nu în măsura în care era simplul fapt de a fi, o pură indeterminare. A fi conștient de faptul de a fi se aplică deopotrivă unui zeu, unui înger sau unui om. A fi conștient de faptul că ești – *cum*? Infinit, sempitern sau finit? *Finitudinea* este, alături de ființă și conștiință, a treia condiție limitativă a libertății ca libertate gravitațională. *A fi*, a fi conștient că ești și, în speță, a fi conștient că ești *finit* circumscriu condiția libertății gravitaționale ca libertate *umană*.

Dar faptul de a fi om continuă să rămână o pură indeterminare. *Ce fel* de om? Bărbat sau femeie?

CUPRINS

CUVÂNT ÎNAINTE	5
Despre libertatea gravitațională	9
Libertatea gravitațională	11
Fondul intim-străin	14
Umilitatea, orgoliul și umiliința	16
Elementele fondului intim-străin	23
Despre hotar și hotărâre	37
Libertatea ca preluare în proiect	49
A HOTĂRÎ ÎN PRIVINȚA SA (A SE HOTĂRÎ)	51
Frica și libertatea	51
Nehotărârea și absența de destin	60
Despre destin. Secvența „de depășit–de atins“	72
Maladiile de destin. Lenea, ratarea și bovarismul	87
Prostia ca încremenire în proiect	98
A HOTĂRÎ ÎN PRIVINȚA A CEVA.	
RAPORTUL CU LUCRUL	107
Raportul cu lucrul pe care nu eu (noi) l-am făcut.	
Numirea. Ocrotirea și distrugerea	108
Raportul cu lucrul făcut de mine (de noi).	
Fabricație și creație	112

224/CUPRINS

A HOTĂRÎ ÎN PRIVIŢA CUIVA	115
Devenirea în spaţiul libertăţii. Momentul paideic	115
Devenirea în spaţiul libertăţii. Iubirea	126
A HOTĂRÎ ÎN PRIVIŢA MULTORA (A TUTUROR)	139
Legea, frica de destin şi destinul colectiv	139
Preluarea în proiect a libertăţii.	
Răspunderea şi vina	151
EPILOG	165
Anexe	167
SEMANTISMELE RADICALULUI *PER- ŞI COMPLEXUL PERATOLOGIC	169
VOIŢA DE LIMITARE: MITUL GENEZEI. SCULPTURA . . .	196
HEIDEGGER, OPERA DE ARTĂ ŞI LIMITA	208